

Šumavské louky a pastviny

Romana Roučková

Šumavské louky a pastviny jsou jako drobné pestrobarevné kamínky ve velké zelené mozaice lesů. Vytvářejí nepravidelné obrazce, které obklopují lidská sídla minulé i současné. Vždyť to byl právě člověk, díky jehož pečlivé, vytrvalé, tvrdé práci povstaly louky, políčka i pastviny z původních šumavských lesů. A na nás lidech stále leží osud většiny těchto druhově pestrých ekosystémů. Bez lidských zásahů se louky a pastviny vrátí zpět lesu a vytratí se pestrá krajinná mozaika

se vši svou biodiverzitou. Luční enklávy poskytují stanoviště typickým horským druhům přirozeného bezlesí, druhům vázaným na světlé typy horského lesa, ale také druhům původně se vyskytujícím v nižších polohách a rostlinám, které přišly s člověkem a jeho hospodařením (ruderalní druhy, polní a pastevní plevely). Více než 3/4 druhů rostlin Šumavy je vázáno na louky a rašeliniště. Zhruba 2/3 diversity rostlin se soustřeďují právě na bezlesé plochy v okolí sídel.

Odměnou za pečlivou péči je bohatá populace hořečku mnohotvarého českého. Foto Romana Roučková

Působení člověka

Velice důležitá v přeměně šumavského hvozdů byla lesní pastva. Dobytek (především skot) byl na pastvu vyháněn ihned po roztátí sněhu a pásal se až do poloviny října. Intenzita a období pastvy se v různé míře střídaly podle místních možností a zvyků, ale často se páslo i v lesích a na slatích. Později dostalo přednost pěstování lesa před pastvou a sekáním mlázin. Tím postupně začala mizet drobnozrná krajinná mozaika.

V dnešní krajině je již jen málo míst, která člověk nevytvořil nebo alespoň významně neovlivnil. Zbytky takového prostředí můžeme hledat v primárním bezlesí. Právě takovými místy jsou na Šumavě skalní výchozy, kary ledovcových jezer, rašeliniště, vodní toky se svými přirozenými koryty, říční nivy či slepá ramena řek. Hranice mezi primárním a sekundárním bezlesím není ostrá a v minulosti bylo jejich propojení ještě daleko silnější, než se donedávna předpokládalo.

Nejvýznamnější luční biotopy Šumavy

K vysoké části centrální Šumavy bezpochyby patří vegetace horských vřesovišť. Z nápadných a vzácných druhů jmenujme prhu arniku, hořec panonský či kociánek dvoudomý. Dříve byla vřesoviště využívána jako pastviny a občas se zřejmě vypalovala, aby se přestárlý dřevnatý porost zmladil a nezačaly dominovat jiné druhy keřů. V současnosti můžeme pozorovat, jak vřesové porosty ustupují brusnicím nebo přerůstají travami, nejčastěji metličkou křivolakou nebo smilkou tuhou.

Na místech bývalých pastvin a na málo úživných půdách se na Šumavě typicky vyskytují krátkostébelné smilkové trávníky. Nejčastěji je najdeme na suchých svazích nebo okrajích rašelinných luk. Tradičně se tyto trávníky pásly nebo kosily a následně přihnojovaly, což umožnilo rozvoj pestrých společenstev. Ze vzácných druhů zde můžeme najít kromě arniky a hořce panonského též vemeníček zelený, běloprstku bělavou, hadí mord nízký, vratičku měsíční i heřmánkolistou a na několika místech též hořeček mnohotvarý český.

V nižších polohách Šumavy, především v místech, která původně patřila květnatým

Hořeček mnohotvarý český

Tento endemit Českého masivu ustoupil za poslední století z několika set dokladovaných lokalit na necelých sedm desítek v celé ČR. Tři z této poslední hrstky lokalit se nacházejí na území NPŠ a pro EVL Šumava je předmětem ochrany. Jde o druh extrémně konkurenčně slabý. V minulosti se často nacházel na pastvinách chudých na živiny, kde docházelo k pravidelnému narušování drnu vlivem pasoucího se dobytka. Býval dokonce tak hojným druhem, že ho řada botaniků vůbec do svých terénních poznámek nezapisovala.

V travinném porostu s drobnými obnaženými ploškami půdy je hořeček schopen vyklíčit a vyrůst. S ústupem od tradičního hospodaření, začátkem používání průmyslových hnojiv a eutrofizací prostředí došlo u mnoha luk s výskytem hořečku k obohacení živinami. Díky tomu se změnila druhová skladba směrem k rychle rostoucím rostlinám a zmizely plošky volné půdy, které hořeček bezpodmínečně potřebuje pro své klíčení.

Na posledních lokalitách na území NPŠ se Správa ve spolupráci s vlastníky snaží vhod-

ným a správně načasovaným managementem udržet životaschopnou populaci tohoto šumavského klenotu.

(data: Jiří Brabec)

Hořeček mnohotvarý český. Foto Romana Roučková

Počet jedinců hořečku mnohotvarého českého na lokalitách v NPŠ

Year	Pustina	Höhal	Zahrádky pod silnicí
2004	100	100	0
2005	100	100	200
2006	100	100	0
2007	100	100	0
2008	100	100	0
2009	100	100	0
2010	100	100	0
2011	100	100	0
2012	100	100	0
2013	100	100	0
2014	100	100	0
2015	100	100	0
2016	100	100	0
2017	100	100	0
2018	100	100	0
2019	100	100	0
2020	100	100	0

bučinám, se vyskytují mezofilní ovsíkové louky. Jsou to nejčastěji dvousečné louky, na kterých se výjimečně setkáme se vzácnými druhy jako vstavač osmahlý nebo pětiprstka žežulník. Květnaté a druhově bohaté porosty ovsíkových luk jsou dnes vzácností.

Horské trojštětové louky zde nejsou tak typicky vyvinuté jako například v Krkonoších. Vegetace byla velmi úzce vázána na tradiční způsoby hospodaření. Tyto

jedno- nebo dvousečné luční porosty byly v bezprostředním okolí sídel. Pravidelné hnojení zabezpečovalo dostatek dostupné kvalitní píče.

Bezkolencové střídavě vlhké louky jsou typické pro nižší části Šumavy a Předšumaví, především v jejich jižní části. Jedná se o luční vegetaci na obvodcích rašelinišť a slatinišť nebo na vyšších terasách v nivách potoků a řek, kde v průběhu roku výrazně kolísá hla-

Sluníčka arnik září z nízkostébelného smilkového trávníku. Foto Romana Roučková

Ovsíková louka hraje všemi barvami. Foto Romana Roučková

dina podzemní vody. Tyto louky jsou atraktivní především hojným výskytem řady dnes často vzácných a ohrožených druhů rostlin, jako je kosatec sibiřský či hvozdík pyšný. V minulosti byly tyto louky tradičně jedno-sečné. Vznikaly povrchovým odvodněním okrajů rašelinišť sítí stružek, což usnadňovalo kosení a sklizení sena a zároveň vytvářelo pestrá mozaika stanovišť.

V údolích potoků, menších řek a na prameništích najdeme nejčastěji vlhké pcháčkové louky, které často plynule přecházejí v rašeliništní vegetaci. Jedná se často o druhově bohatou náhradní vegetaci po olšinách a vrbínách. Z nápadných vzácnějších druhů se zde vyskytují kozlík dvoudomý, starček potoční a prstnatec májový. Dříve byly tyto louky využívány jako zdroj sena a steliva. Vedle seče patřilo k tradičnímu

Na Šumavě vzácný vstavač kukačka. Foto Romana Roučková

hospodaření na těchto loukách odvodňování systémem mělkých stružek, které mohly být v období velkého sucha dočasně přehrazeny. Na dlouhodobě neobhospodařovaných pcháčkových loukách expanduje ostrice třeslicovitá.

Typickým průvodcem otevřených osluněných pramenišť s vyvěrající vodou je dnes velice vzácná zdrojovka potoční. Doprovázejí ji další druhy jako vrbovka tmavá, ptačinec mokřadní nebo velmi vzácně rozchodník huňatý. Jedná se o vegetaci druhově chudou, ale velice významnou, neboť se jedná o tradiční, dnes zanikající prvek naší krajiny. Voda byla odváděna mělkými kanálky, které často zarůstaly prameništní vegetací. Bez pravidelné údržby mělkých stružek a pravidelného kosení nebo pastvy tento typ vegetace rychle zaniká.

Změny ve 20. století

Dříve obhospodařované rozsáhlé plochy bezlesí byly po druhé světové válce opouštěny. I přesto, že na části šumavského bezlesí začala hospodařit nově vznikající zemědělská družstva a státní statky, započal zde dodnes trvající proces postupného zarůstání. Na jedné straně docházelo k opouštění zemědělských ploch, na straně druhé byla řada luk přeorána, doseta kulturními travinami a intenzivně hnojena. Upouštění od vhodného hospodaření negativně ovlivnil úbytek původních společenstev i jejich biodiverzitu. S tím jde ruku v ruce

zarůstání dřevinami a vznik lesa na nedávno ještě nelesních plochách a také velmi intenzivní tlak místních obcí na rozvoj sídel. V horských oblastech Šumavy se postupně přešlo z chovu mléčného skotu na chov skotu s masnou produkcí, což změnilo způsob využívání luk a pastvin. Po roce 1990 se státní statky rozpadly a hospodařit zde začali soukromí zemědělci. V horské části Šumavy dnes, stejně jako v minulosti, převládají pastviny nad sečenými loukami a významně převažuje pastva masného skotu nad pastvou ovcí, koz či koní.

Současná péče o louky a pastviny

Sekundární bezlesí zaujímá v NPŠ zhruba 10 600 ha (celková rozloha NPŠ je 68 460 ha). Hlavní podíl na údržbě luk a pastvin, zejména pokud se týká zachování pestré krajinné mozaiky, má zemědělské hospodaření. Zhruba 5000 ha luk a pastvin je zemědělsky obhospodařováno. V NPŠ hospodaří přes 100 zemědělských subjektů. Jedná se jak o velké zemědělce (největší hospodaří na 900 ha půdy), přes středně velké až po ty malé, kteří chovají několik ovcí na pozemku u domu. Existence zemědělských subjektů je zcela zásadní pro zajištění péče o sekundární bezlesí. Správa NPŠ má příslušnost hospodařit na více než 3000 ha pozemků vyžadujících péči zemědělského charakteru. Většinu z nich Správa propachtovává za účelem zemědělského hospodaření, na několika desítkách hektarů hospodaří Správa sama. Do pachtovních smluv nastavují pracovníci Správy podmínky, za kterých je možné na daných plochách hospodařit. Jedná se zejména o termíny seče, termíny a intenzitu pastvy, ale samozřejmě i další podmínky zohledňující dosažení cílů ochrany na území NPŠ.

Na plochách, které nejsou z různých důvodů propachtovávány, ale vyžadují péči, jsou realizovány takzvané nadstavbové managementy. Jedná se především o ruční seč (převážně křovinořezem), seč lehkou a speciální mechanizací, dále extenzivní pastvu (převážně ovce), vyřezávání náletových dřevin a v neposlední řadě redukci výskytu invazních druhů rostlin (zejména lupiny mnoholisté). Na malých, ale z hlediska druhové diverzity významných, plochách jsou realizovány speciální managementy – vertikutace a strhávání drnu. Tyto činnosti jsou realizovány zejména ve prospěch konkurenčně slabých druhů, jako je srpnatka fermežová, rozchodník huňatý

Srpnatka fermežová a rozchodník huňatý

Významným typem vegetace jsou rašeliniště a rašelinné louky, které hostí řadu ohrožených druhů nejen živočichů a cévnatých rostlin, ale i drobných mechorostů, jako je srpnatka fermežová (předmět ochrany EVL Šumava). Srpnatka doplácí stejně jako řada dalších druhů na změnu hospodaření v krajině. Vyhrabáváním rašelinišť na stelivo docházelo v minulosti k pravidelnému vytváření obnažených ploch, kde se uplatňovaly druhy konkurenčně slabší. Upouštěním od tradičního zemědělství se z těchto druhů staly druhy vzácné a velmi často i ohrožené.

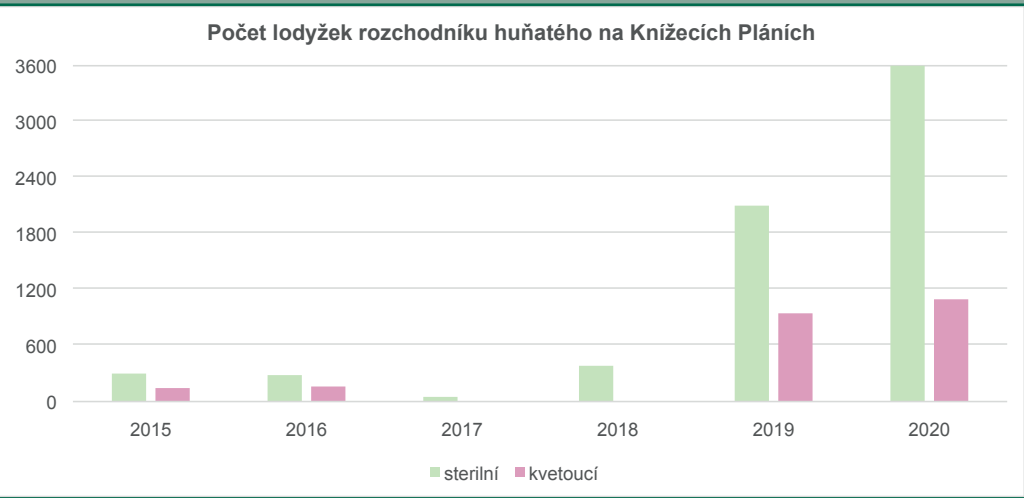
Srpnatka fermežová. Foto Romana Roučková

V posledních pěti letech se snažíme dávno praxi – vyhrabávání biomasy – napodobovat na malých ploškách, které jsou na kontaktu s místem výskytu srpnatky nebo jiných vzácných konkurenčně slabších druhů. Odstraněním této biomasy vzniknou místa s dočasně obnaženým povrchem, kam se mohou šířit druhy z blízkého okolí. Objevují se i druhy, jejichž diaspory byly pohřbeny pod masou rašelinišť. Takto se zde znovu vyskytnou kromě srpnatky také rosnatky, tučnice, všivce a další vzácné druhy.

Podobný management aplikujeme i na jedné ze dvou šumavských lokalit rozchodníku huňatého. Tento světlomilný druh rostoucí na minerálně bohatších silně zamokřených půdách je jedním z nejohroženějších druhů střední Evropy. V ČR se dnes vyskytuje pouze na čtyřech lokalitách. Na jedné ze šumavských lokalit populace skomírala vlivem absence jakýchkoli zásahů. Od roku 2017 provádíme na lokalitě ruční seč a obnažujeme drobné plošky, kde se rozchodníku velmi dobře daří. (zdroj a zpracování dat: Andrea Kučerová)

Rozchodník huňatý. Foto Romana Roučková

Polštáře zdrojovky vlnící se na hladině potoka. Foto Romana Roučková

Pastvina na Skelné, kde byl odstraněn nálet borovic. Foto Romana Roučková

tý a hořeček mnohotvarý český. Nadstavbové a speciální managementy Správa financuje zejména z PPK, POPFK, dále projektů SFŽP a omezeně také ze svých zdrojů.

Květena Šumavy

V roce 2019 jsme oživilí dávnou myšlenku velkých šumavských botaniků (v čele s Františkem Procházkou), a to zpracovat květenu

Šumavy bez ohledu na státní hranice. Šumavská květena se dá chápat jako společné přírodní dědictví Čechů, Němců a Rakušanů, které bylo formováno jak přírodními procesy, tak působením člověka, a jeho zachování není možné bez detailního poznání. Projekt studuje současný i historický výskyt a ekologické nároky cévnatých rostlin na Šumavě ve smyslu geografického celku a dává je do kontextu

Vemeníček zelený — nenápadný krasavec. Foto Zdeněk Patzelt

s využíváním krajiny. Výsledky výzkumu jsou prezentovány v podobě síťových map, komentářů a fotografií jednotlivých rostlinných druhů, které jsou k dispozici na webové stránce projektu www.florasilvaegabretae.eu.

Péče o louky a pastviny v podmínkách Šumavy nebyla nikdy jednoduchá. Drsné klimatické podmínky a převážně živinově chudé půdy představovaly pro naše předky těžké podmínky pro hospodaření. Svou roli pak ve 20. století sehrály i politické změny. Nejdříve zestátnění mnoha pozemků a kolektivizace a s tím související změny ve způsobu a intenzitě hospodaření. Dalším důležitým mezníkem byl přelom devadesátých let. S vyhlášením Národního parku Šumava v roce 1991 se hlavním motivem v území stala ochrana přírody — zachování a zlepšení přírodních poměrů. Tomu musí být podřízeno veškeré využití národního parku. Tato povinnost (daná přímo zákonem o ochraně přírody) se však často dostávala a stále dostává do střetu se zájmy řady podnikatelských subjektů, zájmových skupin a někdy i obyvatel národního parku. Svou roli hraje i objem dosažitelných finančních prostředků, ale i lidských kapacit nutných pro zajištění péče o přírodní bohatství. To vše jsou výzvy, které denně řeší pracovníci ochrany přírody, kteří mají zajištění péče o přírodní stanoviště vyskytující se na loukách a pastvinách na starosti. Nejen odborníci, ale i návštěvníci mohou posoudit, s jakým úspěchem.

Ohlédnutí za vodou aneb 20 let revitalizací na Šumavě

Iva Bufková

Doba se mění. Vnímáme to všichni. Dnes se už o problémech s vodou hovoří naprosto běžně a v krajině se provádějí opatření na obnovu fungujícího vodního režimu. Výjimkou není ani Šumava. Kořeny zdejších revitalizací ale sahají trochu dál v čase, kdy se záhy po same-

tové revoluci v naší zemi revitalizovalo kde co, mokřady to ale nebyly. Šumava tehdy byla jednou z prvních oblastí, kde se myšlenka obnovy mokřadů začala realizovat. Od těch dob sice uplynula spousta vody, to nám ale nebrání vydat se po ní zpátky a trochu bilancovat.

Zablokované odvodňovací příkopy na vrchovišti Novohuťské močály. Foto Iva Bufková

